

Slim bezig

De rol van de duivel/satan in Lucas-Handelingen

Het bovennatuurlijke kwaad wordt in het Nieuwe Testament op verschillende manieren gepersonifieerd. In Lucas-Handelingen, waartoe ik mij in deze bijdrage beperk, manifesteert dit kwaad zich allereerst in de gestalte van de duivel.¹ Daarnaast is sprake van de satan.² Een derde gestalte van het kwaad is Beëlzebul die in 11:15 'het hoofd van de demonen' wordt genoemd.³ Daarmee heeft het kwaad een eigenaam gekregen; het onderscheidt zich daarmee van de twee andere soortnamen. Andere gestalten van bovennatuurlijk kwaad, zijn de demonen, de boze geesten en de onreine geesten.⁴

In deze bijdrage concentreer ik mij op de eerste twee, de duivel en de satan. Ik begin met de vraag: Hoe verhouden *diabolos* en *satanas* zich tot elkaar? In de Septuaginta, het Griekse Oude Testament, wordt het Hebreeuwse woord *satan* diverse malen vertaald met *diabolos*.⁵ Het gaat dan met uitzondering van Psalm 109:6, 20 om een gestalte uit de *hemelse* hofhouding die oppositie voert. Op diverse andere plaatsen wordt *satan* vertaald met *epiboulos* ('belager').⁶ Hier gaat het steeds om *menselijke* tegenstanders. Een aantal andere keren wordt het zelfstandig naamwoord (*satan*) met een werkwoord: *endiaballô* ('weerstand') vertaald (vgl. Ps. 38:22, waar het werkwoord *satan* met *endiaballô* is vertaald).⁷

Dat brengt mij tot de volgende conclusies. De eerste is dat we in *diabolos* met een Grieks en in *satan* met een Hebreeuws woord van doen hebben. De tweede, direct daarop volgende conclusie: omdat *diabolos* de vertaling is van *satan*, kan gezegd worden dat het om een en dezelfde gestalte (van het kwaad) gaat. Is er dan helemaal geen verschil tussen *diabolos* en *satan*? Het antwoord op die vraag brengt me bij de betekenis van beide begrippen. Ik begin bij *satan*. Het woordenboek geeft twee betekenissen: *tegenstander/belager* en *aanklager*. Bij de laatste betekenis moeten we niet denken aan een aanklager in de (onze) juridische zin van het woord, maar aan iemand die de ander (vals) beschuldigt (zie Ps. 109, vgl. *diaballô* in Dan. 3:8; 6:24 (LXX) en Luc. 16:1). Degene die beschuldigt, probeert de ander in diskrediet te brengen. Het gaat hier niet om een tegenstander/belager in de fysieke betekenis van het woord, maar om iemand die een ander met woorden belaagt. Het verschil tussen *satan* en *diabolos* kunnen we op basis hiervan nu als volgt aangeven. Heeft het fysieke aspect van het belagen meer nadruk, dan wordt vaker het begrip *satan* gebruikt. Gaat het om in diskrediet brengen van de ander door middel van woorden/beschuldigingen, dan treedt het begrip *diabolos* meer naar voren.⁸

Duivel en bedrog

Als - in de algemene beeldvorming - de duivel en de satan om iets bekend staan, dan is dat list en bedrog. Het Griekse woord *dolos*, dat zowel list als bedrog kan betekenen, komt in Lucas-Acta echter maar één keer voor, te weten in Handelingen 13:8. Paulus en Barbas ontmoeten in Pafos op Cyprus Bajesen/Delmas, een magiër, een pseudoprofeet, die zich ophoudt bij een zekere Serieus Pilatus. Deze proconsul laat Paulus en Barbas bij zich komen, omdat hij het woord des Heren wilde horen. Als de magiër Delmas zich daartegen verzet door te proberen de proconsul van het geloof af te houden, dan spreekt Paulus hem in buitengewoon forse bewoordingen toe, waarin ook de woorden 'duivel' en 'bedrog' voorkomen, toe: 'O u, die vol zit met allerlei bedrog en vileine streken, zoon van de *duivel*, vijand van alle gerechtigheid.⁹ U zult niet ophouden om de rechte wegen van de Heer te verdraaien.' Paulus laat weten dat hij Elymas' optreden beschouwt als van de duivel die heel vilein en bedrieglijk bezig is. Dat brengt me bij een ander aspect dat de aandacht verdient.

¹ *Diabolos* in Luc. 4:2, 3, 6, 13; 8:12 en Hand. 10:38; 13:10.

² *Satanas* in Luc. 10:18; 11:18; 13:16; 22:3, 31; Hand. 5:3; 26:18.

³ *Beelzeboel* in Luc. 11:15, 18, 19.

⁴ *Daimonia* in Luc. 4:33, 35, 41; 7:33; 8:2, 27, 30, 33, 35, 38; 9:1, 42, 49; 10:17; 11:14 (2x), 15, 18, 19, 20; 13:32; Hand. 17:18. *Pneumata ponêra* Luc 7:21; 8:2; 11:26; Hand. 19:12, 13, 15, 16. *Pneumata akartha* in Luc. 4:36; 6:18; 8:29; 9:42; 11:24; Hand. 5:16; 8:7.

⁵ Zie Ps. 109:6; Job 1:6, 7 (2x), 9, 12 (2x); 2:1, 2 (2x), 3, 4, 6, 7; Zach. 3:1, 2; 1 Kron. 21:1.

⁶ Zie 1 Sam. 29:4 2 Sam. 19:23, 1 Kon. 5:18 (=15:4).

⁷ Zie Num. 22:22, Ps. 109:20.

⁸ In het boek Openbaring vormen de duivel en de satan een aantal keren een paar. De duivel en satan worden hier geassocieerd met de draak/de oude slang (12:9 en 20:2). Wat zij doen, is het misleiden (*planaô*) van de volkeren.

⁹ De NBG-vertaling van 1951 vertaalt *dolos* met 'list', terwijl de Nieuwe Bijbelvertaling kiest voor het betekenislement 'bedrog'. De laatste vertaling past beter bij *pseudoprofêtês*.

Dat betreft hetgeen de duivel hier, maar ook elders probeert te bereiken. In Handelingen 13:8 gaat het om het afhouden van het geloof (vgl. 1 Tim. 4:1). Een vergelijkbare wijze van optreden van de duivel is in Lucas 8:12 te vinden. Daar heet het dat de duivel komt, het woord uit het hart wegneemt, opdat zij die het woord gehoord hebben, het niet zouden geloven en gered worden. Dat is wat de duivel als tegenstander van God dan ook telkens probeert: mensen van God losmaken. Hij doet er alles aan om ervoor te zorgen dat mensen hun geloof in God zullen opzeggen (vgl. de satan in Job 1:11; 2:5).

Satan en leugen

In Handelingen 13:8 is het bedrog gekoppeld aan de duivel. Gaat het om de leugen, dan is deze verbonden met de satan. Dat wordt duidelijk in het verhaal over Ananias en Saffira die hun eigendom verkopen, maar, wanneer zij de opbrengst aan de voeten van de apostelen leggen, een deel daarvan achterhouden (Hand. 5:1-11). Petrus ziet daarin het werk van de satan, die 'uw hart vervuld heeft - zo zegt hij tegen Ananias - om de Heilige Geest te beliegen'. Het Griekse werkwoord *pseudomai* keert aan het eind van Petrus' woorden weer terug: 'U hebt niet tegen mensen gelogen, maar tegen God' (5:4). Als lezer verwacht je dezelfde uitdrukking in 5:9 te horen, wanneer Petrus enige uren later Saffira aanspreekt op dit gedrag, maar nu spreekt Petrus van 'verzoeken (*peirazô*) van de Geest des Heren'. Petrus koppelt dit verzoeken niet aan de satan. Dat dit beliegen/verzoeken van de Heilige Geest hoog wordt opgenomen, blijkt uit hetgeen Ananias en Saffira direct na het horen van Petrus' woorden overkomt.

Misleiden en verleiden

Een ander woord in het Nieuwe Testament dat tot hetzelfde semantische veld behoort, het werkwoord *planaô* ('misleiden') en het zelfstandig naamwoord *planê* ('misleiding'), met de duivel en de satan als subject, komt wel voor in de Apocalyps (12:9; 20:3, 8, 10), maar ontbreekt in Lucas-Acta. Lucas vermijdt zelfs de hele woordgroep, zo merkt S. Brown op.¹⁰ Een verklaring daarvoor geeft hij echter niet. Ook de woordgroep *apataô* (verleiden/bedriegen)/*apatê* (verleiding/bedrog) ontbreekt in Lucas-Handelingen (vgl. Mar. 4:19/Mat. 13:33 met Luc. 8:14).

Beproeven

Een vergelijkbaar werkwoord dat Lucas wel kent, in verband met de duivel, is (*ek*) *peirazô* (Luc 4:1; 11; 10:25; 11:6; Hand. 5:9; 9:26; 15:10; 16:7; 24:6).¹¹ In de NBG-vertaling wordt dit werkwoord de meeste keren weergegeven met 'verzoeken', de NBV vertaalt dan vaak met 'op de proef stellen'. Deze laatste vertaling doet mijns inziens meer recht aan *peirazô*; het heeft echter als nadeel dat het betekenislement 'verleiden/'bekoren' zo verloren gaat. Ook het zelfstandig naamwoord *peirasmos* verdient de vertaling 'beproeving' boven 'verzoeking' (Luc. 4:13; 8:13; 11:4; 22:28, 40, 46; Hand. 20:19). Waar het op deze plaatsen om gaat, is of mensen die in problematische en/of conflictsituaties terechtkomen, waarin zij door de duivel op de proef gesteld worden dan wel die als (duivelse?) beproeving ervaren, vast zullen houden aan hun opdracht of hun geloof. Zie bijvoorbeeld Lucas 8:13, waar van het zaad dat op rotsbodem terecht komt, wordt gezegd dat het gaat om mensen die voor een tijd geloven en *in een tijd van beproeving afvallig worden*. Dat is nu net wat de duivel probeert: mensen op een slimme manier, gebruikmakend van de moeilijke omstandigheden waarin zij verkeren, tot afvalligen te maken.¹² Het klassieke voorbeeld daarvan is het verhaal dat bekend staat als 'de verzoeking in de woestijn'. Die benaming dekt echter niet het complete verhaal. Het gaat namelijk om drie momenten van beproeving: in de woestijn (4:1-4), in de hoogte (4:5-8)¹³ en op (het dak van) de tempel in Jeruzalem (4:9-13). Een synoptische vergelijking laat zien dat Lucas en Matteüs (4:1-11) van Marcus (1:12-13) verschillen, waar het gaat om de gestalte die Jezus op de proef stelt.¹⁴ Zo spreekt Marcus van 'de satan' (1:13), terwijl Lucas (4:2, 3, 6, 13) en Matteüs (4:1, 8 en 11) het over 'de duivel' hebben. In Matteüs 4:10 spreekt Jezus zelf overigens over de satan: 'Ga weg, satan.' Het maakt opnieuw duidelijk dat het met de duivel en de satan om een en dezelfde gestalte gaat.

Doop en beproeving

¹⁰ S. Brown, *Apostasy and Perseverance in the Theology of Luke* (AnBib 36), Rome 1969, 26-27.

¹¹ Zie H. Lensink, Verzoeking volgens Lucas, *Interpretatie* 6,5 (1998), 29-31.

¹² J.A. Fitzmyer, *Luke the Theologian. Aspects of His Teaching*, Eugene (1989) 2004, 163, gaat zelfs zover dat hij meent dat het woord *peirasmos* hier de betekenis van 'afval' heeft.

¹³ Een expliciete locatie ontbreekt in 4:5. Letterlijk staat er: 'En hem omhoog gevoerd hebbend ...'

¹⁴ Waarom Lucas hier *ho diabolos* vervangt voor het Hebreeuws 'satanas' 'is anyone's guess', zo Fitzmyer in hoofdstuk 6 *Satan and Demons in Luke-Acts van Luke the Theologian*, 147.

Vele exegeten hebben al gewezen op de samenhang tussen het verhaal van Jezus' doop (3:21-22 + 23-38) en zijn beproeving door de duivel (4:1-13).¹⁵ Beide scènes 'eindigen' op dezelfde wijze, met de terugkeer van Jezus die vol is van de Heilige Geest (4:1a en 4:14a).¹⁶

De samenhang bestaat daarin dat de duivel aansluit bij de uitspraak door de stem uit de hemel die zegt: 'Jij bent mijn zoon.' Dat gebeurt op twee momenten: aan het begin (4:3) en aan het slot (4:9) met de zin: 'Als u de zoon van God bent'.¹⁷ Wat dat zoonschap volgens de duivel kan inhouden, komt nu te staan tegenover de manier waarop Jezus daar inhoud aan geeft. Wat daarin opvalt, is dat Jezus steeds aandacht vraagt voor 'hetgeen geschreven staat' (4:4, 8 en 12). Jezus maakt duidelijk dat dit zoonschap (van God) voor hem betekent dat hij zich niet losmaakt van hetgeen geschreven staat. De plaatsing van beide scènes laat tevens zien hoezeer we in de duivel met de directe tegenstander/vijand van Jezus te maken hebben.

Identieke structuur

Het eerste deel van vers 1 hoort eigenlijk nog bij het voorafgaande; met het thema van de terugkeer rondt Lucas zijn scènes namelijk af. Strikt genomen begint het verzoekingsverhaal dan ook in 4:1b: 'En hij werd door de Geest in de woestijn gevoerd, waar hij veertig dagen door de duivel op de proef werd gesteld.' Met de woorden 'duivel' en 'beproeving' wordt het thema van de beproeving door de duivel afgerond: 'En toen hij de gehele beproeving had voleindigd, ging de duivel een tijd lang van hem weg' (4:13)¹⁸ om te eindigen met het thema van de terugkeer (4:14). Tussen 4:1b (A) en 4:13 (A') bevinden zich drie momenten van de beproeving (B 4:1b-4, C 4:5-8 en B' 4:9-12). Deze drie momenten hebben een identieke structuur: ze beginnen met een beweging naar een specifieke plaats (1b-2, 5 en 9), waarna de duivel tot Jezus spreekt (3, 6 en 9) en Jezus antwoord geeft op het voorstel dat de duivel aan hem doet, met een kort citaat uit Deuteronomium (4, 8, 12). Met het antwoord duidt Jezus aan waarom hij niet op het voor een zoon van God mogelijke aanbod ingaat.

List

Het thema 'list en bedrog' vraagt om nadere bestudering van de voorstellen die de duivel hier doet, met de aantekening dat het element van de list hier meer speelt dan het bedrog. Ik schenk eerst aandacht aan het eerste en derde voorstel om daarna apart aandacht te vragen voor het tweede voorstel.

Het is niet moeilijk om het listige van het *eerste* voorstel van de duivel aan te geven. Daarvoor moet ik beginnen bij de situatie, waarin Jezus verkeert: Jezus heeft veertig dagen niet gegeten, waardoor hij aan het eind van die dagen honger heeft. In zulk een situatie is een mens uitermate kwetsbaar. Het verlangen naar eten is groot. Daarvan probeert de duivel nu gebruik te maken, waarbij hij een beroep doet op het feit dat Jezus zoon van God is, door Jezus voor te stellen/op te roepen om een wonder te verrichten door van 'deze steen' brood te maken, waarmee hij zijn honger zal kunnen stillen. Daar zit nu precies ook het duivelse element in: iemand op zijn meest kwetsbare moment aanspreken om iets te doen waar hij feitelijk ook toe in staat is, waardoor aan die kwetsbare situatie een einde komt.

Om het listige karakter van het *derde* voorstel aan te geven, moeten we eerst zien dat Jezus de voorgaande twee keren zijn antwoord is begonnen met een verwijzing naar de Schrift: 'Er staat geschreven' (4:4 en 8). De duivel laat niet alleen merken dat hij goed heeft opgelet, maar sluit nu heel slim bij Jezus' eigen woorden aan. Zijn oproep aan Jezus om zich (van de vleugel van de tempel) naar beneden te werpen fundeert hij nu namelijk door op zijn beurt ook naar de Schrift te verwijzen: '... want er staat geschreven ...' Er volgt daarna een citaat uit Psalm 91; dat betreft de verzen 11-12. Dat ook hier sprake is van list, moge blijken uit het feit dat de duivel de woorden 'op al uw wegen' weglaat. Het gaat hier namelijk om wegen van een rechtvaardige. Die woorden kunnen dan ook niet zomaar weggelaten worden.

¹⁵ Zie G.H.P. Thompson, Called-Proved-Obedient. A Study in the Baptism and Temptation Narratives of Matthew and Luke, *Journal of Theological Studies* 11 (1960), 1-12; P. Pokorny, The Temptation Stories and Their Intention, *New Testament Studies* 20 (1973-1974), 115-127, bijz. 118; D.C. Hester, Luke 4:1-13, *Interpretation* 31 (1977), 53-59, bijz. 56; M. Hasitschka, Der Sohn Gottes - geliebt und geprüft. Zusammenhang von Taufe und Versuchung Jesu bei den Synoptikern, in: Chr. Niemand (ed.), *Forschungen zum Neuen Testament und seiner Umwelt*, Frankfurt am Main 2002, 71-80.

¹⁶ Lucas beëindigt scènes vaak met het thema van de terugkeer (*hupostrefō*)(zie o.a. 1:56; 2:20; 2:39; 7:10; 8:38, 40; 9:10).

¹⁷ D.C. Hester, Luke 4:1-13, 54v., wijst erop dat 'It has been long been recognized that the devil's temptations reflect no doubt as to the identity of Jesus, which the more usual English rendering "if you are the Son of God" suggests. The Greek form of the conditional treats it as a matter of fact and can therefore be rendered, in this case more descriptively, by "since", with the emphasis falling properly on the apodosis.'

¹⁸ Voor *achri kairou* ('voor een bepaalde tijd'), zie ook Handelingen 13:11 (de vloek over Elymas)!

De keizer in Rome en de duivel

De middelste verzoeking verdient aparte aandacht. We hebben hier met het hart en de kern van Lucas 4:1b-13 te maken;¹⁹ bovendien verschilt dit moment van de twee omliggende verzoeken. Ik wees al op het ontbreken van een specifieke plaats in 4:5-8 in tegenstelling tot in 4:1b-4 (woestijn) en 4:9-12 (vleugel van de tempel). In plaats van een plaatsbepaling kent deze verzoeking een tijdsaanduiding ('in een ogenblik tijds'). Daarnaast is de manier waarop de duivel in 4:1-4 en 4:9-12 begint, van belang: 'Als u de zoon van God bent', waarna een imperatief volgt: 'zeg deze steen dat hij brood wordt' (vers 3) of 'werp uzelf van hier naar beneden'. De middelste verzoeking kent een dergelijk inzet niet.²⁰ Ze begint met de belofte van de duivel dat Jezus alle macht over en heerlijkheid van alle koninkrijken van de bewoonde wereld krijgt, op de voorwaarde dat hij de duivel aanbidt.²¹ Om de strekking van deze verzoeking in het vizier te krijgen, moeten we preciezer naar vers 5 kijken. Waar Matteüs spreekt over 'alle koninkrijken van de wereld (*tou kosmou*)', daar heeft Lucas het over 'alle koninkrijken van de bewoonde wereld (*tês oikoumenês*)'. In Lucas 2:1, Handelingen 11:28; 17:6; 19:27 en 24:5 verwijst *oikoumenê* eenduidig naar het Romeinse Rijk (d.i. het Imperium Romanum in de politiek-juridische zin van het woord).²² Met 'alle koninkrijken' gaat het dan ook om de koninkrijken die aan de keizer zijn onderworpen. Wanneer in 4:6 gesproken over de *exousia*, dan moet ook dit begrip in politiek-juridische zin begrepen worden; het gaat om de staatsmacht (vgl. Luc. 12:11; 19:17; 20:20 en 23:7; Hand. 9:14; 26:10 en 26:12). Wanneer de duivel zegt dat de gehele macht over al deze koninkrijken en hun heerlijkheid bij hem berust, dan begrijpt de lezer dat achter de gestalte van de duivel de Romeinse keizer schuilgaat.²³ Als de duivel van Jezus de *proskunêsis* vereist, dan wordt feitelijk om het neerknielen voor de keizer gevraagd. Nu is het ook niet moeilijk meer om te begrijpen waarom de duivel niet begint met 'Als u de zoon van God bent'. Hij kan er niet mee beginnen, omdat de keizer claimt een godenzoon te zijn.²⁴

In de omliggende verzoeken zagen we hoe slim de duivel is, in de middelste verzoeking kunnen we zien hoe slim Lucas is: zonder expliciet over de keizer te spreken weet hij het toch - en zelfs uitermate kritisch - over hem te hebben. Het zou me niet verbazen dat hij ook op een slimme lezer rekent die wel begrijpt waarom hij in 4:5-8 geen specifieke plaats noemt. Het woord 'Rome' kan je - wil je geen gevaar lopen - maar beter niet noemen.

Het verzoekingsaspect van 4:5-8 zit in het feit dat je het op deze manier, door alleen maar even voor de duivel neer te buigen, wel heel snel verzekerd bent van de macht in de wereld.

De satan en de Heilige Geest

Wie de rol van de satan in de Bijbel bestudeert, ontdekt al snel dat de satan in het Oude Testament een andere rol heeft dan in het Nieuwe Testament. Het woord *satan* mag dan de betekenis van 'tegenstander' hebben, hij is in het Oude Testament nog niet de grote boze tegenmacht zoals in het Nieuwe Testament. Zo staat hij dan ook - vanuit het Nieuw Testament bekend - als *de* tegenstander van God. Na bestudering van de rol van de satan/duivel in Lucas-Handelingen kunnen we daar nog wat aan toevoegen. We bestudeerden de satan/duivel-teksten op het thema 'list en bedrog'. Onopgemerkt tot nu toe bleef, dat steeds ook sprake was van de Heilige Geest: Jezus die, vol (*plêrês*) van de Heilige Geest, door de duivel wordt verzocht (Luc. 4:1-13), Ananias wiens hart de satan vervuld heeft (*eplêrôsen*) om de Heilige Geest te beliegen (Hand. 5:1-11) en Elymas die 'vol (*plêrês*) zit met allerlei bedrog en velleine streken', zo Paulus, die zelf vervuld is (*plêstheis*)

¹⁹ R. Morgenthaler, Roma - Sedes Satanae, *Theologische Zeitschrift* 12 (1956), 289-304, bijz. 290, houdt het voor de belangrijkste verzoeking; daarom heeft Lucas deze ook in het midden geplaatst; Zo ook P. Pokorny, The Temptation Stories and Their Intention, *New Testament Studies* 20 (1973-1974), 115-127, bijz. 115. Er zijn echter ook uitleggers die de derde verzoeking voor het hoogtepunt houden.

²⁰ De duivel is in Lucas spraakzamer dan in Matteüs. In Lucas 4:6-7 bevat de directe rede achtentwintig woorden, die in Matteüs 4:9 bestaat uit acht woorden.

²¹ Het antwoord van Jezus dat er staat geschreven dat men alleen de Here, uw God, dient te aanbidden, maakt - opnieuw - duidelijk dat we in de duivel met de tegenstander van God van doen hebben.

²² R. Morgenthaler, Roma, 291-292; O. Michel, art. *hê oikoumenê*, in: *TDNT V* (1975/4^e), 157, 158; H. Haag (ed.), *Teufelsglaube*, Tübingen: Katzmann 1974, 337; I. H. Marshall, *The Gospel of Luke* (NIGTC), Carlisle 1978, 172; D. Rudman, Authority and Right of Disposal in Luke 4.6, *New Testament Studies* 50 (2004), 78-86, bijz. 84.

²³ Vgl. G. Theissen, *De godsdienst van de eerste christenen. Een theorie van het oerchristendom*, Kampen 2001, 85: 'Wanneer de satan daar (d.i. in het verzoekingsverhaal, NAR) van Jezus de proskynese eist en als tegenprestatie koninkrijken belooft, Jezus dit aanbod echter als vergrijp tegen het monotheïsme afwijst, staat waarschijnlijk de Romeinse keizer model voor deze satan.'

²⁴ In Job 1:6 wordt de satan onder de zonen Gods gerekend!

van de Heilige Geest (Hand. 13:6-12). In Lucas-Handelingen is de satan/duivel met name de tegenstander van (hen die vervuld zijn van) de Heilige Geest. Het mag - Lucas 11:15 in aanmerking nemend, waar Beëlzebul ofwel de satan 'het hoofd van de demonen' wordt genoemd - duidelijk zijn dat waar de Heilige Geest zich manifesteert, de satan/duivel in verzet komt.

We zagen al eerder hoe hoog het wordt opgenomen, wie die Geest beliegt of verzoekt (zie ook Luc 12:10 'wie tegen de Heilige Geest zal lasteren, het zal hem niet vergeven worden').

Een kortere versie van dit artikel verscheen in *Interpretatie* 19,4 (2011), 11-13.